

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Надьон Вікторія Валентинівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: novikova.vic@yandex.ru
ORCID 0000-0001-8240-7717

УДК 347

ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ У ПІКЛУВАЛЬНИКА ПО ВІДНОШЕННЮ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ТА ОСІБ, ОБМЕЖЕНИХ У ЦИВІЛЬНІЙ ДІЄЗДАТНОСТІ (ВІДПОВІДНО ДО ЦК УКРАЇНИ)

У статті аналізуються права та обов'язки піклувальника по відношенню до підопічної особи, зокрема неповнолітньої особи та особи, яка обмежена у цивільній дієздатності, відповідно до законодавства України.

Ключові слова: опікун, піклувальник, неповнолітня особа, фізична особа, яка обмежена у цивільній дієздатності, права, обов'язки.

Наден В. В., кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського права № 2, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail: novikova.vic@yandex.ru ; ORCID 0000-0001-8240-7717

Возникновение прав и обязанностей у попечителя в отношении несовершеннолетних лиц и лиц, ограниченных в гражданской дееспособности (в соответствии с ГК Украины)

В статье анализируются права и обязанности попечителя по отношению к подопечному лицу, в частности несовершеннолетнему лицу и лицу, ограниченному в гражданской дееспособности, в соответствии с законодательством Украины.

Ключевые слова: опекун, попечитель, несовершеннолетнее лицо, физическое лицо, которое ограничено в гражданской дееспособности, права, обязанности.

Постановка проблеми. Відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та обов'язки (ст. 55 ЦК України).

Основна відмінність опіки та піклування полягає в обсязі цивільно-правових обов'язків, які закон покладає на опікунів та піклувальників, виходячи з обсягу дієздатності та стану здоров'я їх підопічних. Таким чином, опікун призначається над малолітньою та недієздатною фізичною особою, піклувальник призначається над неповнолітньою та фізичною особою, яка обмежена у цивільній дієздатності.

Метою статті є аналіз прав та обов'язків піклувальника по відношенню до неповнолітньої особи та особи, яка обмежена у цивільній дієздатності, відповідно до положень ЦК України, Сімейного кодексу України (далі – СК України), Правил про опіку та піклування (далі – Правил).

Актуальність теми. ЦК України виходить з розуміння опіки та піклування як цивільно-правового інституту, метою якого є охорона та захист особистих немайнових та майнових прав і інтересів найбільш вразливих категорій громадян – дітей, позбавлених батьківського піклування; повнолітніх осіб, які за станом здоров'я неспроможні самостійно здійснювати свої права й виконувати свої обов'язки. У таких випадках охорону та захист прав і інтересів такої категорії осіб бере на себе держава. У сфері опіки та піклування держава спрямовує свою діяльність на задоволення суспільного інтересу – запобігання незаконним діям осіб, які самостійно не можуть брати участь у суспільних відносинах. Належне функціонування й організація опіки та піклування дають можливість створити прийнятні умови життя для підопічної особи.

Виклад основного матеріалу. Зі змісту ЦК України можна зробити висновок, що законодавець акцентує увагу саме на обов'язках піклувальника, на аналізі яких і зупинимося.

1. *Дбати про підопічну неповнолітню особу, про її виховання, навчання та розвиток, створювати для неї необхідні побутові умови* (ч. 1 ст. 69 ЦК). Піклувальник над неповнолітньою особою зобов'язаний виховувати підопічних у дусі загальноприйнятих моральних норм, піклуватися про її здоров'я, духовний і фізичний розвиток, навчання, готувати її до праці та самостійного життя (п. 4.3 Правил). Відповідно до загальних положень Конвенції про права дитини, дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності [1].

2. *Забезпечити неповнолітній особі, особі, яка обмежена у цивільній дієздатності, догляд та лікування* (ч. 1 ст. 69 ЦК, п. 47 постанови КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»). Піклувальник зобов'язаний доглядати за підопічною особою, а також у міру необхідності направляти підопічних на лікування, виконувати всі необхідні вказівки лікарів.

3. *Надавати необхідні умови для набуття дитиною повної загальної середньої освіти* (п. 47 постанови КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини») Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини, *дитиною* є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку. Забезпечити дитину умовами для набуття повної загальної середньої освіти — це обов'язок піклувальника, який повинен бути виконаний належним чином. Надати ж умови для набуття дитиною вищої освіти — це вже право піклувальників, що може бути виконано піклувальником.

4. *Вживати заходи щодо захисту цивільних прав та інтересів* (ч. 3 ст. 69 ЦК, п. 4.3. Правил). Відповідно до ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права та інтересу в разі його порушення, невизнання або оспорювання. Піклувальник зобов'язаний захищати права підопічної особи шляхом самозахисту (тобто застосовувати засоби протидії, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства), а також за допомогою державних органів (Президент України, органи державної влади або органи місцевого самоврядування, суд, нотаріус). Як показує практика, найчастіше піклувальники здійснюють захист прав та інтересів підопічних у таких категоріях цивільних справ: у справах про відшкодування майнової шкоди, завданої підопічним, у справах, які впливають зі шлюбно-сімейних відносин (зокрема, у справах про право на виховання дітей і про відібрання дітей без позбавлення батьківських прав у осіб, які обмежені у цивільній дієздатності за рішенням суду), велику увагу піклувальники мають приділяти захисту житлових прав підопічних. Це пов'язано з тим, що порушення житлових прав осіб, над якими встановлюється піклування, не лише зачіпає сферу їх найважливіших інтересів, але й може негативно вплинути на їхній психічний стан внаслідок створення несприятливих побутових умов.

5. *Раз на рік здійснювати повне медичне обстеження* (п. 4.3 Правил), тобто контролювати здоров'я підопічної особи;

6. *Визначати місце проживання підопічної особи* (ст. 29 ЦК). Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Неповнолітня особа (тобто особа у віці від 14 до 18 років) вільно обирає собі місце проживання (ч. 2 ст. 29 ЦК).

Місцем проживання неповнолітньої фізичної особи, особи дієздатність якої обмежена, є її місце проживання, місце проживання її піклувальника або інше місце проживання чи місцезнаходження спеціального закладу, який здійснює над нею піклування. Особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть мати кілька місць проживання. Під час визначення місця проживання неповнолітньої фізичної особи, особи, цивільна дієздатність якої обмежена, враховується думка такої особи та наявність необхідних умов для належного виконання піклувальником обов'язків щодо цієї особи. У разі зміни місця проживання піклувальник зобов'язаний письмово проінформувати орган опіки та

підкування, на обліку в якому перебуває підопічний, протягом трьох днів із дня вибуття підопічного з попереднього місця проживання.

7. *Надавати згоду підопічній особі на вчинення нею правочинів* (частини 2-5 ст. 32, ч. 3 ст. 37 ЦК). Неповнолітні особи самостійно вчиняють тільки правочини, зазначені в ч. 1 ст. 32 ЦК. Інші правочини неповнолітні можуть вчиняти за згодою піклувальників (ч. 2 ст. 32 ЦК). Особа, обмежена в цивільній дієздатності, може вчиняти тільки дрібні побутові правочини (ч. 2 ст. 37 ЦК). Через це ч. 2 ст. 69 ЦК передбачає, що піклувальник дає згоду на вчинення неповнолітніми особами й особами, обмеженими у цивільній дієздатності, правочинів, яких вони не можуть самостійно вчиняти. Однак піклувальник не може давати згоду на вчинення правочинів, зазначених у ст. 70 ЦК, а на вчинення правочинів, передбачених ч. 1 ст. 71 ЦК, він може давати згоду тільки з дозволу органу опіки та піклування.

8. *Надавати згоду про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності* (ч. 2 ст. 35 ЦК). Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою піклувальника.

9. *Надавати згоду підопічній особі на державну реєстрацію її суб'єктом підприємницької діяльності* (ч. 3 ст. 35 ЦК). Фізична особа, яка досягла 16-ти років, має право на державну реєстрацію її суб'єктом підприємницької діяльності за наявності письмової згоди на це піклувальника. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

10. *Одержувати заробітну плату, пенсію, стипендію, інші доходи особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпоряджатися ними на користь підопічної, а також надавати дозволи на здійснення зазначених дій підопічній особі* (ч. 4 ст. 37 ЦК). Піклувальник може письмово дозволити фізичній особі, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно одержувати заробітну плату, пенсію, стипендію, інші доходи та розпоряджатися ними. Відмова піклувальника дати згоду на вчинення правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена особою, цивільна дієздатність якої обмежена, до органу опіки та піклування або суду.

11. *Подавати заяви до суду про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена* (ч. 3 ст. 38 ЦК, ч. 3 ст. 241 ЦПК). У разі видужання підопічного або поліпшення психічного стану підопічного, що обумовило поновлення здатності усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, або припинення підопічним зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо, звернутися до суду за поновленням його дієздатності. Рішення суду про поновлення цивільної дієздатності є підставою припинення піклування, встановленого над фізичною особою (ст. 38 ЦК).

12. *Здійснювати особисті немайнові права в інтересах підопічних* (ч. 1 ст. 272 ЦК). У інтересах неповнолітніх, а також фізичних осіб, які обмежені

у цивільній дієздатності, які не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють піклувальники.

13. *Нести відповідальність у передбачених законом випадках.* Піклувальник несе відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів підопічної особи на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання взятих на себе обов'язків відповідно до закону.

14. *Звітувати щодо виконання своїх обов'язків (п. 4.11 Правил).* Піклувальник подає щорічно, не пізніше 1 лютого, до органів опіки та піклування звіт про свою діяльність за минулий рік щодо захисту інтересів підопічних, у тому числі щодо збереження належного їм майна та житла.

15. *Після припинення піклування піклувальник зобов'язаний подати загальний звіт про свою діяльність (п. 4.11 Правил),* в якому буде визначено про належне чи неналежне виконання взятих на себе обов'язків по відношенню до підопічного.

Таким чином, зазначені обов'язки не мають вичерпного характеру і можуть бути доповнені у межах закону.

Права піклувальника закріплюються іншими нормативно-правовими актами, на які робитимуться посилання при аналізі прав:

1. *Вимагати в судовому порядку повернення йому дитини, яка перебуває під його піклуванням, від будь-якої особи, яка незаконно утримує її у себе (ч. 2 ст. 249 СК, п. 4.1 Правил).* Це правило аналогічне праву батьків на відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка незаконно утримує її у себе (ст. 163 СК). Однак це право піклувальника, як і аналогічне право батьків, не має безумовного характеру. Суд вирішує пов'язаний з цим спір, керуючись інтересами дітей. Це означає, що він може відмовити у задоволенні позову піклувальнику, якщо вважатиме, що передання йому дитини не відповідає її інтересам. Видається, що в такому разі треба ставити питання про звільнення піклувальника від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 3 ст. 75 ЦК, статті 250-251 СК).

Вирішуючи спір про повернення піклувальнику підопічної дитини, суд зобов'язаний, як і при вирішенні питання про повернення батькам дитини, з'ясувати низку обставин, передбачених пунктами 23, 24 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» [2], керуючись інтересами дитини. При встановленні піклування у дитини не припиняються правовідносини з батьками та іншими родичами за походженням. Тому піклувальник не має права перешкоджати спілкуванню дитини з її батьками та іншими родичами, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини.

2. *Прожити разом з підопічним і бути прописаним на житловій площі останнього на період виконання своїх обов'язків (п. 4.3 Правил).* Місцем проживання підопічного може бути власне житло або житло піклувальника.

3. *Управляти майном підопічної.* Під управлінням майном підопічного слід розуміти будь-які дії піклувальників, спрямовані на підтримання

у належному стані об'єктів нерухомості, іншого майна, яке належить підопічному, вжиття заходів до його своєчасного ремонту, сплати різного роду платежів, передбачених законом. До управління майном підопічного необхідно віднести вирішення питань про відчуження майна, яке стало непотрібним чи зайвим для підопічного, та вжиття заходів, які забезпечують схоронність іншого майна підопічного. Усі дії по управлінню майном піклувальники повинні виконувати в межах наданих їм прав і з точним додержанням покладених на них законом обов'язків.

4. *Отримувати суми, які належать підопічному у вигляді пенсій, допомоги чи аліментів, інших поточних надходжень або прибутків від належного їм майна і витрачати їх на утримання осіб, що перебувають під піклуванням, якщо цього вимагають інтереси зазначених осіб (п.п. 4.9-4.10 Правил).*

5. *Може бути в добровільному порядку звільнений від виконання взятих на себе обов'язків (ч. 1 ст. 75 ЦК).* Відповідно до ч. 1 ст. 75 ЦК суд, якщо він призначив піклувальника, або орган опіки та піклування може звільнити особу від повноважень піклувальника за його заявою. Ця заява розглядається судом або органом опіки та піклування протягом одного місяця.

Після подання заяви до відповідного органу піклувальник продовжує виконувати свої обов'язки до винесення рішення про звільнення його від повноважень чи до закінчення місячного строку від дня подання заяви, якщо вона не була розглянута протягом цього строку.

6. *Надавати згоду щодо зміни прізвища та (або) власного імені підопічної особи (ч. 2 ст. 295 ЦК).* У разі якщо над фізичною особою, яка досягла 14-ти років, встановлено піклування, зміна прізвища та (або) власного імені такої особи здійснюється за згодою піклувальника.

7. *Бути установником управління майном особи, цивільна дієздатність якої обмежена (ч. 5 ст. 1032 ЦК).* Якщо власником майна є особа, цивільна дієздатність якої обмежена, установником управління є її піклувальник; якщо власником майна є неповнолітня особа, установником управління є ця особа за дозволом піклувальника.

8. *Вирішувати питання про відмову від прийняття спадщини, належної підопічній особі з дозволу органу опіки та піклування (частини 2, 3 ст. 1273 ЦК).* Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, а також неповнолітня особа можуть відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування.

9. *Контролювати виконання заповіту (ч. 2 ст. 1292 ЦК).* Якщо спадкоємцями є неповнолітні особи, а також особи, які обмежені у цивільній дієздатності, контроль за виконанням заповіту здійснюють піклувальник, а також орган опіки та піклування.

10. *Надавати допомогу неповнолітній особі, а також особі, цивільна дієздатність якої обмежена, у здійсненні нею сімейних прав (ч. 2 ст. 14 СК).* За загальним правилом, зазначені особи здійснюють свої права самостійно, однак за допомогою піклувальника. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 92 СК на укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною

є неповнолітня особа, а також особа, яка обмежена у цивільній дієздатності, потрібна письмова згода піклувальника, засвідчена нотаріусом. Засвідчення дійсності підпису піклувальника не потрібно, якщо вони особисто подадуть нотаріусу заяву про згоду на укладення правочину. У цьому випадку нотаріус встановлює особу заявника, перевіряє дійсність його підпису, про що робить відмітку на заяві, і вказує назву документа, його номер, дату видачі та назву установи, що видала документ, який стверджує особу. Заява про згоду на посвідчення правочину може бути викладена на звороті примірника правочину, що залишається в справах державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, або на окремому аркуші (абз. 12 п. 40 Інструкції).

11. *Пред'являти позов про визнання батьківства та встановлення факту материнства стосовно дитини, яку утримує і виховує піклувальник* (статті 128, 132 СК). Суд приймає відповідний позов, поданий піклувальником дитини, який є законним представником інтересів підопічного. При цьому у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 15.05. 2006 р. «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» [3] вказано, що при зверненні до суду осіб, які утримують та виховують дитину, до участі у справі повинен бути залучений представник органу опіки та піклування.

Висновки. Таким чином, піклувальник повинен виконувати всі зазначені законодавством права та обов'язки відносно підопічної особи належним чином. У разі невиконання або неналежного виконання піклувальником узятих на себе обов'язків піклувальник повинен нести цивільно-правову відповідальність.

Список літератури:

1. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1.
2. Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.1998 р. № 16. – Режим доступу : [zakon.rada.gov.ua /laus/show/v0016700-98](http://zakon.rada.gov.ua/laus/show/v0016700-98).
3. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів [Електронний ресурс] : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 3. – Режим доступу : [zakon.rada.gov.ua /laus/show/v0003700-06](http://zakon.rada.gov.ua/laus/show/v0003700-06).

Nadein V. V., PhD, assistant professor of civil law number 2, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: novikova.vic@yandex.ru; ORCID 0000-0001-8240-7717

The occurrence of right and responsibilities of trustee in relation to the minors, and persons wich are limited in civil capacity in accordance with the Civil Code of Ukraine

Problem setting. In accordance with the Civil Code of Ukraine guardianship and trusteeship are established to provide personal non-property and property rights and interests of minors, and adult persons who for health reasons can not independently exercise their rights and responsibilities (article 55 of the Civil Code).

The main difference between guardianship and trusteeship is in the volume of civil law responsibilities which the law imposes on Trustees and Guardians, based on the volume capacity and the health status of their wards. Thus, the trustee is appointed over the minor and persons which are incapacitated individual, the trustee, the guardian is appointed over minors and individuals that have limited civil capacity.

The Civil Code of Ukraine pays considerable attention to the guardian's responsibilities, which include:

- 1) to care for a ward, about his education, training and development, to create the necessary living conditions;
- 2) to provide that minors and persons limited civil capacity of care and treatment;
- 3) to provide the necessary conditions for obtaining a General secondary education;
- 4) to take measures to protect civil rights and interests;
- 5) once a year to carry out a full medical examination;
- 6) to determine the place of residence of the ward person.

To the rights of the Guardian in the legislation:

- 1) to demand in court the return of his child under his guardianship from any person who illegally hold on to it;
- 2) live together with the ward and can be registered on a residential square, the latter for the period of their responsibilities execution;
- 3) to manage the assets of the ward;
- 5) may be voluntarily released from fulfillment of the assumed obligations.

Conclusions of the research. Thus, the Guardian should execute law rights and obligations in respect of the trust persons properly. In case of default or improper performance by the Guardian of the assumed obligations, the Guardian should bear civil liability.

Key words: guardian, trustee, minor person, physical person that limits in a civil capability, rights, duties.

Надійшла до редколегії 07.07.2015 р.